

Котляр М.Г.,
студентка 6 курсу ,групи ОАм 16.15/3
Науковий керівник:
д.е.н., професор Пантелеєв В.П.
Національна академія статистики,
обліку та аудиту
(м.Київ)

ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ, ЇЇ АНАЛІЗ ТА АУДИТ

В умовах економічної кризи часто виникають ситуації, коли з певних причин підприємство не може стягнути борги зі своїх контрагентів. Низька платоспроможність останніх викликає ріст значних обсягів дебіторської заборгованості, яка, в свою чергу, веде до погіршення фінансового стану підприємства, позбавляє його інвестиційної привабливості, а інколи призводить до банкрутства. Тому, проблема ефективного управління дебіторською заборгованістю виходить на перший план. При цьому необхідним етапом розроблення стратегії управління дебіторською заборгованістю є дослідження сутності такого поняття як «дебіторська заборгованість», виявлення його особливостей та закономірностей з метою використання набутих знань при розробці стратегії та прийнятті управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Обліку дебіторської заборгованості присвячені праці М.Д. Білик, С.Ф. Голова, Л. Городянської, О.В. Коблянської, В.М. Костюченко, Н.М. Матициної, Л.В. Нападовської, А.П. Шаповалової та інших. Питання управління дебіторською заборгованістю висвітлені у багатьох підручниках, посібниках, монографіях провідних вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких варто виділити О.І. Бланка, Л.О. Лігоненко, А.А. Мазаракі, Н.М. Новикову, Г.В. Ситник тощо. Проте ця проблема потребує подальшого висвітлення.

Саме тому, системне дослідження відображення в обліку дебіторської заборгованості є актуальним у теоретичному та практичному аспектах, що обумовило вибір магістерської роботи.

Сьогодні найскладнішим питанням є управління дебіторською заборгованістю підприємства, що пов'язано з проблемою

неплатежів, особливо в умовах світової фінансової кризи. Підприємства в таких умовах намагаються здійснювати контроль за наявними дебіторськими заборгованостями, забуваючи про власні борги перед контрагентами. На нашу думку, це зумовлено майновою відповідальністю за договорами з контрагентами або взагалі відсутністю таких договорів, або існування їх в усній формі. Саме ці обставини дають змогу підприємствам ухилятися від розрахунків з контрагентами. Отже, саме в таких умовах зростає необхідність управління дебіторською заборгованістю.

Аналіз визначень сутності поняття «дебіторська заборгованість» у спеціальній економічній літературі свідчить про відсутність єдиного його визначення різними авторами. Різні підходи можна згрупувати у шість груп, які описано в таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення сутності дебіторської заборгованості

№ з/п	Група авторів	Сутність підходу до визначення поняття
1	Неживенко А.П. [11]	До дебіторської заборгованості відносять лише грошові кошти до оплати
2	Акімова Н.С. [1]	Визначає дебіторську заборгованість як борги
3	Безверхий К. В. [2]	Розуміє дебіторську заборгованість як вимоги щодо оплати, тобто боргові вимоги є еквівалентом боргу тієї особи, на яку покладається виконання обов'язку. Як і борги боргові вимоги розглядаються з точки зору терміну їхнього виконання
4	Белозерцев В.С. [3]	Під дебіторською заборгованістю розуміє права на повернення боргу
5	Гангал Л.С. [4]	Визначає дебіторську заборгованість як кошти у розрахунках.
6	Ганусич В. О. [5]	Визначає дебіторську заборгованість як вкладення в обігові кошти
7	Герман Я.Ю. [6]	Під дебіторською заборгованістю розуміє суму заборгованості дебіторів на певну дату

На нашу думку, визначення поняття дебіторської заборгованості першою групою авторів є неповним, адже

дебіторська заборгованість може бути представлена не лише у формі грошових коштів, а й інших активів, також не вказано наявність фактору часу, який в результаті вливатиме на класифікацію дебіторської заборгованості.

Автори другої групи, ми вважаємо, при визначенні даного поняття спирались на походження даного слова, адже поняття дебітор походить від слова «дебет», що в перекладі означає борг. В економічних словниках характеризують борг як грошову суму, що взята в позику на строк на певних умовах і підлягає поверненню. Автори економічної енциклопедії визначають боржника як особу, що зобов'язана повернути борг. Отже, з економічної точки зору поняття «борг» тотожне поняттю «кредит». На нашу думку, це неправомірно, так само, як не можна вважати заборгованістю лише грошові суми, що підлягають сплаті. Поняття «борг» вужче від поняття «зобов'язання».

Горбачова О.М. дає відмінне від попереднього визначення дебіторської заборгованості: «взаємовідносини двох осіб, що укладають угоду, можна подати двома латинськими термінами: «дебет» (винен) і кредит (вірить комусь). Так, у разі, коли особа, яка позичає комусь кошти, вірить це кредит, і тоді вона іменується кредитором, особа, яка одержує позику, стає винною це дебет, і тоді вона іменується дебітором» [7].

В юридичній літературі поняття «зобов'язання» передбачає: у силу зобов'язання одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботи, надати послуги, сплатити гроші), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Отже, зміст зобов'язання становлять правила, вимоги кредитора і обов'язки боржника.

Третя група авторів стверджує, що боргові вимоги є еквівалентом боргу тієї особи, на яку покладається виконання обов'язку. Як і борги, боргові вимоги розглядаються виходячи з точки зору терміну їхнього виконання. Боргова вимога це право кредитора вимагати від виконання зобов'язань у грошовому або натуральному виразі. Гринчук А. Л. найвлучніше розмежував поняття вимоги і зобов'язання: якщо ми розглядаємо факт із точки зору кредитора, він інтерпретується як вимога, якщо з точки зору боржника як зобов'язання [8].

Вважаємо, що визначення надане четвертою групою авторів є неповним, адже поняття заборгованості розглядається лише з одного боку кредитора, а наявність іншої сторони, яка має свої зобов'язання упущена, також авторами упущена наявність часового фактора.

Визначення п'ятою і шостою групами авторів дебіторської заборгованості як вкладення грошових коштів в оборотні активи або як кошти у розрахунках не розкривають повністю сутності поняття, і до того ж дебіторська заборгованість за П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [12] відносяться не лише оборотні активи, а й необоротні.

Визначення представлене сьомою групою авторів, на нашу думку, є найбільш влучним, адже воно враховує такий фактор як строк погашення, однак дане визначення можна було б доповнити розтлумаченням поняття заборгованості, яке надане другою групою авторів.

Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума. Тобто в стандарті висвітлена інформація про порядок визнання, оцінки, класифікації дебіторської заборгованості, наведено визначення безнадійної дебіторської заборгованості, запропоновані альтернативні варіанти

Найменування П(С)БО	Вид дебіторської заборгованості	Визнання, оцінка та відображення в обліку дебіторської заборгованості
П(С)БО10 «Дебіторська заборгованість»	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість орендаря	Надаються умови визнання дебіторської заборгованості активом. Наводиться порядок визначення резерву сумнівних боргів виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати або на основі класифікації дебіторської заборгованості. Описується порядок здійснення класифікації дебіторської заборгованості та порядок виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів.
П(С)БО 14 «Оренда»	Дебіторська заборгованість орендаря	Визначається відображення в обліку орендодавця наданого у фінансову оренду об'єкта - дебіторської заборгованості орендаря.
П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»	Дебіторська заборгованість, що є фінансовим активом	Визначаються методологічні засади формування в обліку інформації про дебіторську заборгованість, не призначена для перепродажу (виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу). Дебіторська заборгованість визначається як фінансовий актив, а саме контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства.
П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»	Дебіторська заборгованість в іноземній валюті	Визначається порядок формування в обліку інформації про дебіторську заборгованість в іноземній валюті
П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін»	Дебіторська заборгованість пов'язаних сторін	Визначаються операції пов'язаних сторін та методи, за якими здійснюється оцінка їх активів або зобов'язань. У примітках до фінансової звітності наводиться інформація про суми дебіторської заборгованості за операціями пов'язаних сторін.
П(С)БО 18 «Будівельні контракти»	Дебіторська заборгованість замовників за будівельним контрактом	Визначаються засади формування підприємцями у обліку інформації про дебіторську заборгованість замовників, пов'язану з виконанням робіт за будівельними контрактами, та її розкриття у фінансовій звітності.
П(С)БО 17 «Податок на прибуток»	Дебіторська заборгованість з поточного податку на прибуток	Визначаються порядок формування в обліку інформації про дебіторську заборгованість з поточного податку на прибуток (відстрочений податковий актив).

розрахунку резерву сумнівних боргів (рис. 1.).

Рис. 1. Визначення порядку оцінки дебіторської заборгованості та розкриття інформації про неї у П(С)БО

Основним фундаментом обліку дебіторської заборгованості є П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [12]. Згідно до нього безнадійна дебіторська заборгованість поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності. Тому, що стосується визнання дебіторської заборгованості в Україні, то згідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [12] існує дві необхідні умови:

- якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод;
- може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг.

Для узагальнення інформації про поточну та довгострокову дебіторську заборгованість підприємства в обліку використовуються рахунки 1 класу «Необоротні активи» та 3 класу «Кошти розрахунки та інші активи» (табл. 2).

Таблиця 2

Рахунки обліку дебіторської заборгованості в 2017 році

Рахунок	Призначення рахунку
18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»	Облік дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після 12 місяців з дати балансу
34 «Короткострокові векселі одержані»	Облік заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями
36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	Облік розрахунків з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем, а також узагальнення інформації про розрахунки з учасниками ПФГ
37 «Розрахунки з різними дебіторами»	Облік розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків тощо

38 «Резерв сумнівних боргів»	Облік резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої є ризик неповернення
------------------------------	---

Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги виникає, коли підприємство реалізує їх у кредит, тобто з відстрочкою платежу.

В умовах розвитку міжнародного співробітництва та приведення національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку до норм міжнародних стандартів особливої актуальності набуває облік дебіторської заборгованості. Порівняльний аналіз визнання, оцінки, та припинення визнання дебіторської заборгованості в обліку згідно з Положень (стандартів) бухгалтерського обліку та МСБО подано в табл. 3.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз П(С)БО та МСБО стосовно відображення дебіторської заборгованості в обліку у ТОВ «ТД «УСПІХ»» в 2017 році

	П(С)БО	МСБО
1	2	3
Первісне визнання активом	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [12]: – якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод; – може бути достовірно визначена її сума	МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [10]: – коли підприємство стає стороною контракту і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові кошти
	Визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг	
Дохід визнається	П(С)БО 15 «Дохід» [13]: покупцеві передано ризики й винагороди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив); – підприємство не здійснює надалі управління та	МСБО 18 «Дохід» [9]: – підприємство передало покупцеві суттєві ризики та винагороди, пов'язані з власністю на продукцію (товар); – підприємство більше не бере участі в управлінні в тому ступені,

	<p>контролю за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами); – сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена; – є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигід підприємства, а витрати, пов’язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені</p>	<p>який, як правило, пов’язаний з правом власності, і не контролює продану продукцію (товари); – сума доходу може бути достовірно оцінена; – існує ймовірність надходження економічних вигід, пов’язаних з операцією, на підприємство; – витрати, які були або будуть понесені в зв’язку з операцією, можуть бути достовірно оцінені</p>
Продовження таблиці 3		
1	2	3
Оцінка	<p>Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – за чистою реалізаційною вартістю. Довгострокова дебіторська заборгованість (на яку нараховуються проценти) – за теперішньою вартістю</p>	<p>Поточна дебіторська заборгованість за справедливою вартістю, до якої додаються витрати на операцію. Дебіторська заборгованість після первісного визнання оцінюється по амортизованій собівартості. При чому повинна відбуватися перевірка на зменшення корисності</p>
Відображення в балансі	<p>Поточна – актив балансу, розділ «Оборотні активи» Довгострокова – актив балансу, розділ «Необоротні активи»</p>	<p>Актив балансу у вигляді сальдо за рахунками «Рахунки до отримання», скоригованого на суму безнадійних боргів в розділі «Оборотні активи»</p>
Припинення визнання	<p>Якщо дебіторська заборгованість перетворюється на безнадійну, або якщо минув строк позовної давності</p>	<p>Якщо: – підприємство втратило контроль над активом; переважно усі ризики та винагороди було передано; – закінчився термін щодо права на грошові потоки від активів</p>

Різноманітність методів оцінювання дебіторської заборгованості зумовлена специфікою дебіторської заборгованості як ліквідного активу.

На основі аналізу наукових праць і літературних джерел можна виділити найбільш актуальні проблеми обліку дебіторської заборгованості:

Проблема організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її місце в обліковій політиці.

Проблема реальної оцінки дебіторської заборгованості.

Проблема формування та обліку резерву сумнівних боргів.

Проблема відображення дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку.

Проблема проведення аналізу розрахунків з покупцями та замовниками при наявних методиках.

Проаналізувавши проблеми організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, проблеми її реальної оцінки, проблеми формування резерву сумнівних боргів та проблему відображення операцій з дебіторською заборгованістю на бухгалтерських рахунках, можна запропонувати такі рекомендації щодо вдосконалення обліку дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками:

1. Оцінювати дебіторську заборгованість виходячи із критерію поділу її на монетарну та немонетарну: першу оцінювати у момент визнання за справедливою вартістю, а на звітну дату — за найменшою з двох оцінок: чистою реалізаційною вартістю або справедливою вартістю.

2. Необхідно приділити увагу організації обліку дебіторської заборгованості та доповнити облікову політику елементами, що дасть змогу вчасно виявити проблемні моменти та вжити заходи щодо відновлення платоспроможності покупців та замовників.

Економічне становище, що склалося в Україні, зумовлює потребу у радикальних і реальних заходах, які дадуть можливість забезпечити управління розрахунками на принципах оптимізації інтересів підприємств-партнерів. Запропонована методика управління дебіторською заборгованістю спроможна заздалегідь сигналізувати про напрямок змін у фінансовому стані підприємства, застерегти будь-який розмір дебіторської заборгованості від інфляції, а тому може бути використана на

підприємствах різних форм власності. Подальшими розробками у цьому напрямку можна вважати поглиблене обґрунтування критеріїв віднесення дебіторської заборгованості до складу фінансових інвестицій та характеризувати її за методами оцінювання інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Акімова Н.С. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі : [моно- графія] / Н.С. Акімова, О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш, О.О. Говоруха. – Харків : ХДУХТ, 2016. – 293 с.
2. Безверхий К. В. Інформаційний комплекс облікової системи та звітність в Україні : монографія / К. В. Безверхий, Т. В. Бочуля. – К. : Центр учб. літ., 2014. – 184 с.
3. Белозерцев В.С. Управління дебіторською забор(гованістю підприємств оптової торгівлі: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / В.С. Белозерцев. — Дніпро(петровськ, 2013. — 20 с.
4. Гангал Л.С. Основні проблеми та шляхи вдосконалення обліку дебіторської заборгованості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>.
5. Ганусич В. О. Облік дебіторської заборгованості: управлінський та організаційний аспекти [Електронний ресурс] / В. О. Ганусич, І. В. Гурська // Науковий вісник Ужгородського університет. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/47/1/47_73.pdf.
6. Герман Я.Ю. Облік дебіторської заборгованості: вітчизняний і зарубіжний досвід / Я.Ю. Герман. - Донецьк: Дон НУЕТ. - 2013. – С. 21-26.
7. Горбачова О.М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості: пробле- ми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / О.М. Горбачова // Бухгалтерія.– 2016.– № 1.– Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.– Назва з екрана.
8. Гринчук А. Л. Особливості обліку дебіторської заборгованості на підприємстві / А. Л. Гринчук // Управління розвитком. - 2013. - № 3. - С. 54-55.
9. МСБО 18 «Дохід» Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU12040.html

10. МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»
Режим доступу до ресурсу: Режим доступу до ресурсу:
<https://dtkr.com.ua/documents/dovidnyk/msfz/msbo-39-1.pdf>

11. Неживенко А.П. Методика обліку дебіторської заборгованості і основні напрямки її вдосконалення // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. — Сер.: Економічні науки. — 2013. — № 7. — С. 165—170

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 25.10.99 р. № 725/4018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001р. №559 зі змінами і доповненнями, внесеними Наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013р. №627.